

ing accounts are of value, since as an ancient, Indian city, Patna ranks with Ajodhya and Oujein, for under king Asoka, it was once the metropolis of India.

The other extract, from the Mahabharat, is the summary of the story of Valmiki's Ramayana, inserted in the Vanaparvan the story being told by the saint Lomasa at the request of Yudhishthira. This summary is exceedingly good it retains almost the whole of the pathos of Valmiki's tale, there are touches of real, genuine poetry in it that would not be unworthy of any Sanscrit poet. The language is easy, simple, faultless and chaste. There are beautiful specimens of character-painting that would be creditable to a good dramatist. On the whole, the Mahabharata summary of the Ramayana would be excellent reading for our boys and girls who study Sanscrit. Under the universal unsettlement which has now come over all our past institutions young India is losing its touch with the condition of its ancient days. If ever any book had a mighty influence in moulding national character, the Ramayana and the Mahabharata have certainly exercised such influence in the formation of the later Hindu character. And yet our present scheme of education does not invariably inculcate an acquaintance with these two works. To study Sanscrit and yet to know nothing of the Ramayana or the Mahabharata is as anomalous as it would be for a student of Greek to overlook Homer. The rich moral suggestiveness of Rama's tale is so potent, that any good narrative of that tale would make an admirable moral class book. It is for this reason that I have gladly given a place in the present compilation to the Mahabharata summary of the Ramayana, with such small

tions in the language as were called for, regard being had to the object for which the selection has been made. Should the compilation meet with an approval from those who in this country direct the study of Sanscrit, it is my intention to follow up this work with an English and a Bengali translation of it, and also with an explanatory glossary

RIPON COLLEGE, } KRISHNAKAMAL BHATTACHARYA.
 24th Jan. 1888. }

PREFACE TO THE SECOND EDITION.

The alterations which have been introduced to this Edition are that certain passages from the Mitralaya chapter of the Panchatantra with suitable modifications have been inserted in the Prose part and that a great number of verses have been omitted from the Mahavakya portion of the book.

RIPON COLLEGE, } K. K. BHATTACHARYA.
 7th February 1890 }

चारोदयः प्रथमोभागः ।

मित्रप्राप्तिः ।

चित्तप्रीवोपाख्यानम् ।

अस्ति दक्षिणात्ये जनपदे महिलारोषं नाम
नगरम् । तत्र नातिदूरस्थी महोच्छायवान् कीटै-
राहतकीटर (१) स्थावाद्याभ्यामित (२) पथिकजन-
समूहो न्यग्रोधपादपः (३) ।

तत्र च लघुपतनको नाम यावयः प्रतिपद्यति न ।
अ कदाचित् प्राणवाज्यायं पुरमुद्दिष्टं प्रचलितो
वायत् पश्यति, तावच्छान्दस्योऽतिरुण्णतनुं स्फुटित-
चरच्च ऊर्ध्वकीर्णो यमकिङ्कराकारी नरं समुखो
'बभूव । अथ तं दृष्ट्वा यद्वितमना व्यचिन्तयत् । अर
दुरात्मा अथ मम आश्रयवटपादपसमूहोऽभ्येति
तत्र शायति किम् अथ वटवासिनी विद्वद्भमा

- (१) आहत माकीर्णं कीटरं यत्र ।
- (२) आश्रयमत्र मत्र छान्ति दूरीकरणम् ।
- (३) न्यग्रोधपादपो वटवृक्षः ।

terms in the language as were called for, regard being had to the object for which the selection has been made. Should the compilation meet with an approval from those who in this country direct the study of Sanscrit, it is my intention to follow up this work with an English and a Bengali translation of it, and also with an explanatory glossary.

RHON COLLEGE, }
12th Jan 1888 } KRISHNAKAMAL BHATTACHARYA.

PREFACE TO THE SECOND EDITION

The alterations which have been introduced to this Edition are that certain passages from the *Mitravibhakti* chapter of the *Panchatantra* with suitable modifications have been inserted in the *Prasasti* and that a great number of verses have been omitted from the *Mahavarata* portion of the book.

RHON COLLEGE }
27th January, } K. K. BHATTACHARYA.

१
आरोक्ष्यै.

प्रथमोभागः ।

—
मित्रमामिः ।

चित्रघोषोपाख्यानम् ।

यस्य दक्षिणात्ये जनपदे महिषारोष्यं नाम
नगरम् । तत्र नातिदूरस्थो महिषाख्यानं कीटै-
राहतकीटार (१) ग्राह्याग्राह्यवित (२) पथिकजन-
समूहो न्यघोधपादय (३) ।

तत्र च लघुपतनकी नाम यावत् प्रतिवर्तति न ।
च कदाचित् प्राययाचार्थं पुरमुद्दिश्य प्रवर्तितो
यावत् पश्यति, तावत्प्रायस्तेति हृष्टतनुं स्फुटित-
पुरं लईकेषी यमकिङ्कराकारो नर समुखो
बभूव । यत् तं इहा यद्वितमना व्यविस्तयत् । यत्
दुरात्मा यद्य मम प्राययवटपादपङ्क्तुलोभ्येति
तत्र प्रायसी किम् यद्य वटवाचिना विहङ्गमा

-
- (१) आहत माकीर्यं कीटारं यद्य ।
(२) ग्राह्याजन मत्र हान्ति दूरीकरणम् ।
(३) न्यघोधपादयो वटहृषः ।

श्रीशोण्यात्मानं सपरिवारं ददं मत्ता सुखकमायान्तं
ददा तान् कपोतान् ऊचे । अहो ! न भेतव्यम् ।
उक्तम् ।

असनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न हीयते (१)

स तेषा पारमर्थ्येति तत्प्रभावादसंग्रहम् ॥ १ ॥

तत्पूर्वं ययं हेलया (२) उक्तीय सपाशजाला

यस्य अदमेनं गत्वा मुक्तिं प्राप्नुमः, नो देहयविक्रया

-नो हेलया समुत्पातं न करिष्यथ ततो मृत्य-
वाप्त्यर्थम् ।

तदनुष्ठिते लब्धकी ज्ञानमादाय आकाशे
गच्छता तेषा पृष्ठतो मूमिस्थोऽपि पर्येधावत् । तत
छद्मननः शोकमेनमपठत्

ज्ञानमादाय गच्छन्ति संहता (३) पश्चिणीण्यमी ।
यावच्च विवदिष्यन्ते पतिष्यन्ति न संग्रहः ॥ २ ॥

लघुपतनकीऽपि प्रापयात्राश्रियां त्यक्त्वा किमत्र
भविष्यतीति कृतुं हलात् तत्पठलश्रोतुमरति । यद्य

(१) असनेषु विषत्सु । न हीयते न विचलिता भवति ।
तेषा असनाना पारं प्राप्नोति ।

अविचलितबुद्धिबलमाश्रित्य ।

(२) हेलया अवलीलया ।

(३) संहता. मिलिता ऐकमत्येन कार्ये

‘ अथ चित्रघोषी विलमायाय तारस्वरेण प्रोवाच,
 भो भो भित्ति हिरण्यक ! अलरमागच्छ । महतो
 मे व्यसनावग्या(१) वर्धते । तच्छ्रुत्वा हिरण्यकोऽपि
 विल्लदुर्गोन्तर्गतः सन् प्रोवाच, भो ! को भवान् ?
 किमर्थमायातः ? कोटक् ते व्यसनावग्या ? तन्
 मय्यता मति । तच्छ्रुत्वा चित्रघोष आह, भो !
 चित्रघोषीनाम कपीतराजोऽहं मे पुच्छतु । तत्तत्परम्
 आगच्छ, पुच्छतव प्रयोजनमस्ति । तदावर्ण्य पुल-
 किततद् वदुष्टात्मा श्विष्टमनास्त्वरमाग्यो निरहून्तः ।
 अथवा शाधिदमुच्यते ।

पुच्छतव स्नेहसम्पन्ना लोचनानन्दरायिनः ।

अथैवमुच्यते नित्यं नागच्छन्ति महात्मनाम् ॥१॥

आदित्यस्य प्रकाशस्य तादृशं भारती वया(२) ।

इहा भार्या सुमित्रं च अनुवीक्ष्य(३) दिने दिने ॥२॥

अथ चित्रघोषं अवदित्वा पाप्मदमालीक्यं हिर-
 ण्यक उचिषादनिदमाह । भो दिनेन २ च आह,

(१) व्यसनावग्या—विषयवाच ।

(२) महाभारतीवगुणवाद्यानाम् ।

(३) अदरहरनिगमदुष्कर्मभ्यो ।

1

2

तथाच,

विश्रापः चम्पदीं मूलं तत्र यूयपतिर्गजः ।

सिंहो मृगादिपत्येऽपि न मृगैः परिवार्यते । ८ ।

एवं मम कदाचित् पायश्चेदं तुर्वन्तो दन्ताभटो
भवति । एवञ्च दुरात्मा लुब्धकः समर्थेति । मन्त्रं

मम नरकपाल एव । उक्तञ्च,

वदाचारैश्च भक्ष्येण चंड़ीदत्तं च च मनुः ।

शुद्धी श्यामरक्तं चाति परमेष्ठ च योदति । ९ ॥

तत् कृत्वा प्रहृष्टो हिरण्यक प्राह । भो ! वैशि
ष्ट्यं राजधर्मम् । परं मया तव परीक्षा कृता ।
तत्सर्वं पूर्वं पायश्चेदं करिष्यामि । भवानप्यनेन
विधिना बद्धकपीतपरिवारो भविष्यति, उक्तञ्च,

कादृष्टं चंदिमानस(१)वत् भक्ष्येण चंदिदा ।

अथैव च महीपालकैः लोभ्यतापि ददते । १० ।

एवमुक्त्वा धर्मोपायश्चेदं कृत्वा हिरण्यकः
चित्तपीडमाह । निवृत्तः मन्त्रादप्युक्ता साधनं नृपि,
भूयोऽपि स्वर्गं दाप्ते समानताम् । इतः तान्

(१) लक्ष्मण इत्यस्य भ्रातृः सह विभक्त्यै ददत्तं
ननु एव कृतवन्तापि ददन् ।

ममस्य पुनरपि दुर्गे पविष्टः । विश्वश्रीवैःपि मपरि-
वारः स्वययमममः ।

लघुः पुनरुक्तः, 'प वायस, मपे' तं विश्वश्रीवैःपि-
मोक्षमरणात् 'स्मितमनः व्यचिन्तयन् । यद्वा ।
वृद्धस्य चिरण्यकस्य शक्तिर्य दुर्गेसामग्रो(१) च ।
तदाद्वीप विधिर्विद्वाना वस्यनमोक्षात्मकः । यद्वा
च न कमाचित विच्छिन्निमि चलयकृतियः । तमाप्येन
भित्तिं करोमि । उक्तञ्च,

य ए मम्पुणोत्तायुक्तो कनेय सुहृदो वृधैः ।

नवीय प रपूर्णा,पि चन्द्रादयमपेक्षते ॥१॥

एव मम्मवाप्य प दपादयतायै विमलहारमायिष्य
विश्वश्रीवैःपि चिरण्यक ममाङ्गुलान् । एहि
एव भी । चिरण्यक एव । न कृद्दं युत्वा चिर-
णाको व्यचिन्तयन् । किमन्या,पि कथित् कपोतो
वस्यनमोपस्मिष्ट न धन मा आहरति । याच्य च,
मो का मवान् म याच्य यच्च लघुपुनरुक्तो नाम
वायस । तत्र युत्वा, 'वृद्धपादन्तर्भातो चिरण्यक
यच्च, मो ' दन गम्यता यस्मान् स्थानात्,

(१) दुर्गेसामग्र्य' दुर्गेसम्य न सु प्रयुक्ता दुर्गेरचना-
सादृश 'मत्यये' ।

वादन वाद, तत्र धर्मो गुरुकार्येण समानतः तन्
 किं न द्विद्यते मया वाद दधेनम, हिरण्यक वाद,
 न कीदृशित तया वाद सङ्गमेन प्रयोजनमिति । अ
 दाह, भोः । विदधोवदय मया तव वकाषात्
 यावधीच्छन् इदम् तेन अम मदनो प्रीतिं कथ्याता ।
 तन् कदाचिच्छमापि यश्चने जाने तव पात्रांशुक्ति-
 र्भवति । तन् द्विद्यता मया वाद मैत्री । हिरण्यक
 वाद, दधो ! त्वं भीता, वदं ते भीष्मभूतः ।
 तन् का तया वाद मम मैत्री ? तद्व्यपन्नं मैत्री
 विरोधभावात् कथम् (१) । अतश्च,

सद्योरेव धर्मं वित्तं सद्योरेव धर्मं कुलम् ।

तद्योर्मैत्री विवाहय न तु पुटविपुटयोः (२) ॥२॥

तथाच

यो निर्धनं कुर्वति नृद आत्मनीमहर्षं सुधीः ।

ह्रीन् वाप्याधिकं वापि दास्यतां यात्यधी जनः ॥३॥

तद्व्यपत्तामिति । वायव वाद, भो हिरण्यक !

एयोरेव तन दुर्गहारे सद्यविष्टः । यदि त्वं मैत्री न

(१) विरोधभावात् वैरं स्वाभाविकम् । तस्मात्
 सोद्वेद्य कथमुत्पद्येत ।

(२) पुटो धनवान् विपुटो निर्धनः ।

करोसि ततोऽहं प्राणमोक्षार्थं तवाग्रे करिष्यामि ।
 किं वज्रना प्रायोपवेशने मे मतिरिति । हिरण्यक
 पाद, भो ! स्वया वैरिणा सह कथं मैत्रीं करोमि ?
 उक्तञ्च,

वैरिणा नहि सन्दध्यात् सुस्त्रिष्टेनापि सन्धिना ।

सततमपि पागोयं शमयत्येव पावकम् ॥१४॥

वाचस पाद, भो ! स्वया सह दृश्यमपि नास्ति
 कृतो वैरम् ? तत् किमनुचितं वदमि, हिरण्यक
 पाद, द्विविधं वैरं भवति सहकं कृत्रिमञ्च । तत्
 सहजवैरी त्वमस्माकम् । उक्तञ्च,

कृत्रिमं नाशमस्येति वैरं दातुं कृत्रिमैर्गुणैः ।

माणदानं विना वैरं सहकं याति न चयम् ॥१५॥

वाचस पाद, भो ! द्विविधस्य वैरस्य लक्षणं
 श्रोतुमिच्छामि । तत् कथ्यताम् । हिरण्यक पाद,
 भो ! कारणेन निवृत्तं कृत्रिमम् । तन्महर्षिपकार
 करपादच्छति । स्वाभाविकं पुनः कथमपि न गच्छति ।
 तदादा नकुलसपाण्या, शण्डभुङ्गखामुधाना, शल-
 वङ्गो देवदैत्यानां, कारमेयमात्रारानाम्, रंश्वर
 हरिद्रापां, सप्त्तीनां, मुष्यकहरण्यानां, योगेतिव
 भटक्रियाणां, मुखैपण्डितानां, मज्जनदुर्जगामां ।

दादम दाद ।

कारदाक्षित्यनी दाति कारणादिति दक्षुताम् ।

तथाक्षित्यमेवाह योचये वैरं न भोक्ता ॥६॥

तथाह

सुहृ मया सह समागमं निश्चयभावेनम् ।

उपकाराद्युक्तानां निमित्ताद्युक्तव्यस्यम् ।

मयाहीमाद्युक्तानां भौती यदादर्शनात्ताताम् ॥७॥

सहृदय सुखभेद्यो दुःखानामपि दुर्जनो भवति ।

एतन्मत्तु कनकसहृदय दुर्मेदः सुकरसमिध ॥८॥

तम् साधुरहम् अपरं तां अपद्यादिभिर्निर्भयं
हरिष्यामि । स दाह, न मे चक्षि मे भवये प्रत्ययः ।

तस्य, तां साधुपतनकोऽपि निरुत्तरदिश्यामाह,
दाहः । सुदिवागन्ध्यमस्य नीतिविषयः । यदवा यत
उवाचोपरि मैत्रीपक्षपातः । स दाह, भो हिरण्यम् ।

कनां साधुपतनं मैत्रिमित्याहुर्विबुधा यनाः ।

तथाह मित्रतां प्राप्तिं वचन मम तम् शृणु ॥९॥

दुर्गन्धनाऽपि लया मया सह नित्यमेवालापो
मानादिषु सर्वदा कर्तव्यो यद्येवं न विवृमिषि ।

तम् युनादिरण्यकोऽपि व्याविश्यात्, शिदम्यवचनोऽयं
हम्यते साधुपतनकः सत्यवाक्यम्, तद्व्युक्तमनेन मैत्र

कोपति, तदन्वयं वाचयामि । विरप्यक चाह,
 भद्र ! किं विरप्यैः कारयम् ? अ चाह, भद्र !
 नृपनाम् । अथ द्विमे मद्यत्वात्ताहृता दुर्मिच्छं
 वक्ष्यामम् । दुर्मिच्छैरेतुना लभो वृभुवापीडितः
 कोऽपि कलिमात्रमपि न प्रयच्छति । अपरं यदे
 यदे वृभुवित्तजनैर्विचरानां यन्मयाय पाप्माः
 प्रमुच्योक्ताः सन्ति । अहमप्याशु विपन्नया पापिनं ब्रह्मो
 विभीषिनोऽपि—एतद्विरप्यैः कारयम् । तैनाहं
 विदिधं कलिम इति वाक्यमोक्षं कारयामि । विरप्यक
 चाह, अथ भवान् क्व प्रसिद्धः ? अ चाह, अस्ति
 दक्षिणापथे वनमदनमध्ये महाधर । तत्र तप्तोऽ-
 धिक् परमसुप्तं दूग्धो मय्यरको जा । । अ च मे
 मत्तमावज्जगतां वाचयति, तच्च अद्यात्मेन यच्च
 उभापितगोष्ठौ सुखमनुभवम् सुविमं कालं निधामि ।
 नाहमत्र विचरानां पापवन्धनेन बध्यं ह्न्मच्छामि ।
 अतश्च,

अमावृष्टिहते द्विमे वस्ये च प्रलयं गति ।

अन्यास्ताम । ॥ यथाऽन्तं द्विमेव सुखदयम् ॥

स्तपधरणार्थं गङ्गातटे स्थिते । अथ तेषां तत्र
 श्वशुरवेश्मनि वसतामव्यहृतं चोरतरं दुर्भिक्षं
 समजायत । तेन ते साध्वी माया स्तियः परित्यज्य
 कामपि विषं ज्ञप्सुः । न च ते मृगंसखमावतया
 किञ्चिदपि अविस्तवन् यथा चक्रासु मतेषु एतासां
 का दृष्टा भविष्यति इति । निहुरमहतयो हि प्राथम्य
 सज्जनवशूनां युभायुमचिन्ता सेवतोऽपि न कुर्वन्ति ।
 कदापि तेषां हृदयं नैव स्पृशति । तन्माले तासां
 मधुरमा चगर्भां चासीत् । तद्गर्भपरिपाखनार्थं ताः
 पित्रा मितव्यं यद्यदन्तव्यं भवन् विचिन्तुः ।

तत्र च नितान्तच्छेषभागिनीनामपि तासां निवश-
 स्तीनां न कदाचिद्वारिचक्ष्णं च समुदयादि । कुल-
 स्थितौ हि चतोऽसं न मुञ्चन्ति । कालेन चा तासां
 मध्यमा पुत्रमेकमसूत । कर्माणामपि तस्मिन्मते
 परमं सुखं समुत्पद्यते ।

अत्रान्तरे तमनमार्गेण महेन्द्रः पार्वतीसहि-
 तस्तथा दिग्वा प्रयाति क्व । पार्वती बालकं विलोक्य
 सदृशा जगाद् । द्विज । पश्य एता स्तियोऽपि योषित
 प्रियावन्निन् बह्वेष्टाः परमेष्ठ यत्नेनैवं वर्धयन्
 सासां मति र्देवाय बालकः प्राप्तवत्यहः

प्रासादोदयसंविधाता भविष्यतीति । तत्र तथा
 कुरु दीनायं वालोऽपि एतासा जीविकामभ्यादने
 समर्थः स्यात् इति । तथा निवेदितो दृष्ट्वा स देवो
 वरद सामवोचत् ।

अस्यगुणही मया एकान्
 यतोऽसौ भवार्थोऽप्यतीते जन्मनि
 पयत् । भोगार्थं
 एतत् ।

तपसः फलं भावीत् । न च तपसामसाधनं किमपि
नाम भुवि विद्यते ।

अथ कदाचित् सद्यदन्तो रक्षसि पुत्रकर्मप्रवीन् ।
राजन् । दुर्मिच्छवीहिता स्ते पश्यन्ति यथा
क्रामन्ति दिग्गताः । तेषामपि प्रत्यागवनाय मया-
द्यमुपायः समुद्भाविनः । यदा विप्रैर्भ्यो वस्तुनि
हायस्ताम् । धनं वितरन्तो निधम्य धनलोभादृष्टा
चक्रागमिष्यन्ति । अयमेवोपायः पुरा प्रच्छदत्ता-
भिधेन राज्ञा कृतः पापीन् । तत्कदापि नो ते
कथयामि ।

काराण्यस्य पूर्वम् प्रच्छदत्ताभिधो नृपः पापीन् ।
एकदाहो निधिं नगरे विचरन् दण्डमुत्तममपश्यत् ।
हेममयी काञ्चि कस्यो ग्रहीते लप्यमाने सः । वस्तुनः
अनादि राजसंभवाद् नो परित्रय नगरे भवन्ति
सः । तैराग्रतोऽसौ गन्तव्यं विनाशपरिचिह्नी
विदुर्गुणैश्च प्रतीयते सः । अस्मैव दण्डयुधं
प्रच्छदत्तस्य लोचनमार्गात् तिरोहये । प्रच्छदत्तः
तु पुनरादर्शनायै तया वलवती लालसा चक्रता
यदाहो उदितेष्वपि राजभोगेन वीतकुरः कंठम् ।
कैवलं दिशानिधं विस्तारानि केनोपायैश्च पुनरहो दंष्ट्रो

कुत्साः चन्ताः पुत्रकं तं त्रिधाशकः कपटमाश्रित्य
 पुत्रकगुरुः यथा गच्छामोवर्षं विश्वावाशिनीं द्रष्टु-
 मिति । विश्वावाशिनीं च चामुण्डा विश्वावाशैक-
 ह्यमभिहितता वर्तते तत्र च मानादिग्दिशादागत्य
 सदस्यपीठना भक्तिपरोतास्तस्यैः पूजां प्रयच्छन्ति ।
 पूर्वं तु तैः पुत्रकस्य प्राचक्षोदेयेन द्वौगर्भ-
 मदान्तरे बधका स्थापिता यावन् । पुत्रकस्य तैर-
 निहितः समेकाको द्वौवर्षं प्रविश्य तामस्यैव तया
 कृते फलाभिव्यमिति । तद्विशिष्टाधाम् पुत्रकोऽपि
 द्वौगर्भं प्रविष्टमासी हन्तुमुद्यमे स्त्रीषांतुकप्रवर्षैः
 अभन्ताम् परिहृतः । तामयमपृच्छन् कम्पान् द्यूयं
 मां हन्तुमुद्यता इति । सुवर्षं दृष्ट्वा पिष्टमिहो
 प्रमुक्ताः स इति ते तमब्रुवन् । यस्य प्रतुगपत्प्र-
 मतिः पुत्रको द्वौगर्भादिन व्यामोहिता तामवीषत् ।
 यद्वर्षं वो धनं प्रयच्छामि निजमनर्थं रक्षाकष्ट-
 रणं च । मां गृह्णत । मा च य यदा भूत् यद्व-
 मेतद्वृत्तान्तस्य बहिरुद्भवेदं करिष्यामीति । यस्मि-
 न्नैव चरुं सन् स्थानमेतत् परित्यज्य दूरं गच्छा-
 मीति । बधकापि उवमस्तु इत्युक्त्वा तस्मात् तत् सर्वं
 यहीता यथास्थानं गताः । ततपिष्टयो २०

आभिः पुत्रक इति नै मृषामिहितम् । ते पुत्रक-
पितरौऽपि प्रतिनिवृत्ता पुत्रको मृतो राज्यमन्त्र्य-
दौयतामिति पुत्रकामाख्यानूचुः । अमात्यैस्तु बुद्धि-
वन्तात् ज्ञातं यथा एते पुत्रकस्य द्रोहिण इति ।
तथा निश्चय्य च ते मन्त्रिण स्तान् क्षीनपि गूढे
समारोपयामासुः । इदमेव गतिः कृतघ्नानां विधी-
यते विधाया ।

अतान्तरे सत्यप्रतिषेधः पुत्रकोऽपि वधकानां
पुरः कृतां प्रतिष्ठा पाषण्ड्यं विश्वगारण्यं प्रविष्ट-
यान् । तदा तस्य स्वजनमात्रे भवान् -विरागः
कमुत्पन्नः । विश्वगारण्यो भ्रमंयामो बाहुमुद्वेकतत्
परो हो पुत्रया उपश्रुतः । दृष्टां तापपृच्छन्
को युवमिति । तावृचतुः । मयापुरतुनाशायाम् ।
तदोधि धनं च पाषाण्यामुत्तराधिकारितया
परातः । इदं भाजन मेया वष्टि रते च पादुके
इतिगमातो नः पितृ यः । कतरः सभ्यमेतद्
... इति विप्रमानागाया मन्त्रे एव निहित-
... यत् मुख्यमानयोराज्योर्ध्वो वनी भवेत् स
... इति । तच्छ्रुत्वा पुत्रको दण्डमुत्त-
... । त्रियदेतन् धनं यदर्थं युवां योभातधर्मं

विद्याय मिथः प्राप्यवधार्यं प्रयतेधे इति । स्तोत्रैर्वा
तादृशस्य चर्ककलावर्तस्य इति न युज्यते मदा-
यातर्कं कर्तुमिति । तादृशस्य । अविदिततत्त्वतया
भवानेव प्रवीति । तस्माच्च भाजनमेतद्देवंगुण-
विशिष्टं यच्चिन्तामात्रत एव यः कथिदाहारः
पात्रोऽस्मिन् प्रगतो भवितु पादुकायुग्मं च धार-
यित्वा विचरन्नमवाप्यते घट्टा च यदेव किञ्चिद्
भूतमे लिखति, तत् तत्तच्छणात् संपद्यते इति ।
युवैतन् पुत्रकीर्त्यधात् । तर्हि यत्तं युद्धेन यस्या-
न्यधरोरव्यधासमुत्पादकेन । ययं युवयोः समयो
वर्तता । इतिपि युवा धावतम् । यो देविनेतरमति-
प्रविद्यति, स एव विश्वं समष्टेयं लप्स्यते इति ।

मयदानवपक्षो तदाकर्णोऽस्यगुह्यमित्यभिधात
मृदलात् पुत्रकस्य अभिसन्धिमुदमानो तत्त-
च्छणात् मिथः स्वर्गदा धारिनी । तस्मिन्नेव चावसरे
पुत्रकीर्त्येति पादुके यथावा दृष्टिं भाजनं च
चात्मसात्कृत्य गगनमुदयतत् । तावपि भूर्जावसर-
नन्दनो यूनेऽ दृष्टिं समारयन्तो यक्षो दुरात्मना
हृतमावयोर्धन मिति मूर्खकुर्वन्तो धरातलपथेन
तमदुजग्मतुः । क्रियतुकाक्षानन्तरं च .

रामोपाख्यानमिदं महाभारतान्तर्गतमप्युच्यते
 पद्योक्तम् । इदं च मार्कण्डेयं मुनिना मुनिहिराय
 कथ्यते इति सर्वत्र प्रभो राजन् इत्यादि सम्बोधन
 मदानि मुनिहिरसम्बोधनार्थानीति बोधम् ।

मार्कण्डेय उवाच ।

शृणु राजन् यदाकृतमितिहासं पुरातनम् ।
 समर्थं च यदा प्राप्तं दुःखं रामेण भारत ।
 यत्प्रो नामभवद्वाक्यं मदानिष्टुः कुर्वन्मम ।
 तस्य पुत्री हयवः यत्नत् स्थापयित्वान् शुचिः ।
 यमयंस्तस्य चत्वारः पुत्रा धर्मादौकीर्यदाः । (१)
 रामस्य च यत्पुत्रा भरतस्य महाबलाः ।
 रामस्य माता कौसल्या कैकेयी भरतस्य तु ।
 पुत्री जम्बवतश्च पुत्री सुनिजाया परम्वरी ।
 विदेहराजो जनकः सीता तस्यात्मजः विभो ।
 एतद्रामस्य ते च यत् सीतायाश्च प्रकीर्तितम् ।
 रावणस्यैव ते लक्ष्म्यः शरणागतः कनेश्वर ।
 पितामहो रावणस्य चाद्यादेवः प्रजापतिः ।

(१) कीर्तिदा विदोष । की धर्म की वा अधर्मः
 इत्येतत् ते ज्ञानमिति भा । यद्यस्य यज्जनं यद्युयो वा-
 क्यं भवति इत्येतदपि ।

पुनस्तु नाम तस्याभेम्भानसो दक्षिणः सुत ।

तस्य वैश्यस्यो नाम कश्चित् पक्षोभवत् प्रभु ।

पितरं स समुत्सृज्य पितामहमुपस्थित ।

तस्य क्रोधान् पिता राज्ञम् समर्प्यत्मानमात्मना ।

उपेत्य विद्यया नाम तस्यात्माहु ने वै(१)दित्रः ।

प्रतिकाराय भक्तोधस्तनो वैश्यवर्गमा वै ।

पितामहस्तु पीतात्मा ददौ वैश्यवर्गमा च । (२)

एतत्तु धर्मेयस्य लोकपालत्वमेव च । (३)

इयमेव तथा सत्यं पञ्चमं नक्षत्रवरम् ।

राजधानीनिवेशश्च(४)नृणां रघोगणास्थिताम् ॥

विमानं पुष्पकं नाम कामगश्च ददौ प्रभु ।

यद्याणामाभिपत्यश्च राज्ञराजत्वमेव च । (५)

इति प्रथमं पारमर्शम् ।

(१) वैरजियातनायम्, वैश्यवर्गमात्मनायम् ।
वैश्यवर्गं ददौ ।

(२) वै, च पारमर्शम् ।

(३) अत्रविदितमिदं नक्षत्रम् ।

(४) राजधानीशुपो निवेश स्थानम् ।

(५) प्राद्विष्टं प्रभुन धनदत्तया राज्ञा भयंवात्

इति विद्यादि वंशा भवति । नृपराजस्यैषा विद्या

एतद्वत्तया राज्ञराज इति नामाकारं राज्ञा

राजाहो इति ।

सुखदुःखयोराच मयैव दर्शयन्त्यहः ।

एवमेव भवतो निद्रा तदर्थः दृष्टावेत्यतः ॥

तदा भविष्यतीहोत्तुष्टा विभाष्यन्त्युदाच एव ।

इदं सदीप्य सुखस्य द्योतीक्योति एव. पुनः ।

विभोष्यद दृष्टाच ।

अथवाप्यन्यथापि नाहमेति वदन्निर्भेदिन् ।

एव दर्शयन्त्यहं भवन्त्यस्य दृष्टाया' (२) दर्शयन्त्यहं मे ।

सुखदुःखाच ।

उक्ताहोत्तुष्टयोर्मै. ते आनन्द्यामित्यर्थः । (२)

नाहमेति भीषते बुद्धिरन्यथा' इदमिति ।

आहं पश्येत्तुष्टाच ।

राष्ट्रकमु इदं लब्ध्वा दृष्टादोषो विद्याप्यते ।

लब्ध्वा दृष्टादोषो विद्याप्यते (३) बुद्धिं जित्वा धर्मोदयम् ।

जित्वा च भवतां लब्ध्वा माविमद्व्यमादनम् ।

तत्त्वैव दृष्टादुत्तुष्टो एव विदुष्यते. अहं ।

(१) साधनं यामभूत्तुष्टिः ।

(२) तत्रोपदेष्टायां लब्ध्वा लब्ध्वा दृष्टादोषो विद्याप्यते मन्त्रिणं
अनुपतिष्ठन्त्या. अत्यर्थः ।

(३) बुद्धे निवृत्तानो यन्तुष्टो मन्त्रिणं दृष्टादोषो विद्याप्यते
मन्त्रिणं दृष्टादोषो ।

(४) लब्ध्वा दृष्टादोषो विद्याप्यते मन्त्रिणं दृष्टादोषो ।

तिम न पृथक् नमः अक्षराक्रम्य (१) हाउदः ।
 मयः न इव गौ न मः मन्तद्विषयि (२) ३
 यस्तु ता मयः नमः नमः नमः नमः नमः नमः ।
 यः मयः नमः मातु विषय न न मन्तद्विषयि (३) ।
 विभाषणस्तु धमात्मा सता मागमनुष्मरन् ।
 चन्वग (४) च्छन्मद्वाराज यिद्या परमया युनः ।
 तन्मै न भगवास्तुष्टो भ्राता भ्राते धनेष्टर ।
 सैनापत्यं ददौ भीमान् यच्च राक्षसमैनयोः ॥
 राक्षसाः पुरुषाहाय विद्यायाय महाबलाः ।
 सर्वसमेत्य राजनभ्यापिष्टन्दधानमम् ।
 दयप्रोदध दैत्याना देवानाञ्च वसोत्कटः ।
 चाक्रम्य रक्षाम्यहरन् कामरूपी विद्वत्तमः ॥ (५)
 रावयामासः ६ लोकान् यत् तस्माद्विषय उच्यते ।

(१) चाक्रम्य वलात् इत्यर्थः ।

(२) वद्विषयि यच्चातः । चापेम् ।

(३) न मन्तद्विषयि, चभावं मन्तद्विषयि, मन्तद्विषयि ।

चन्वगच्छत् इत्यस्य अनुष्मरन् इत्यस्य च दयो-
 कर्मपदं सता मागम् ।

(५) विद्याया माकाग्रपथेन गन्तुं समर्थं

(६) रावयामास चात्तिनादं का. चान्.

तस्मात्प्रादिताः सर्वे चत्तिनादं चक्रुः

दधयीवः कामवज्रो देवानां भयमादधत् (१) ।

इति द्वितीय परिच्छेदः ।

मार्कण्डेय उवाच ।

ततो ब्रह्मर्षेयः सर्वो सिद्धा देवर्षयस्तथा ।

च्यवाहं पुरस्कृत्य ब्रह्माणं चरणं गताः ॥

अश्वरुवाच ।

योऽसौ वचवत् पुत्रो दधयीवो महाबलः ।

अश्वरो वरदानिन इतो भगवता पुरा ॥

स दाधते प्रजाः सर्वान् (विप्रकारैः) (२) मञ्जायलः ।

ततो नम्रातु (३) भगवान्प्रान्यम्राता हि विद्यते ॥

ब्रह्मोवाच ।

न स देवासुरैः प्रकृतो मुनेः श्रेतुं विभावयो ।

विहितं तव यत् कार्यं नर्हीतस्तथा निग्रहः (४) ॥

(१) आदधत् उत्तण्णदधत् । आ-धातोः षट् ।

(२) विप्रकारैः अत्याचारैः ॥

(३) आतु इत्यर्थम् । तायतामित्यर्थः ।

(४) तत्र तन्मित्रार्थं यत् कार्यं करणीयमासीत् तत् विहितं पुनर्नैव कृतम् । इतो मत्प्रकाशा तस्य निग्रहो न भविष्यति ।

ज्ञेयं नाम ॥ तदा यत्तन्मन्त्रं मन्त्रोक्तम् ।
 विदुः सरस्वतीयं मन्त्रं ॥ पारगाः ॥
 चारुतमस्तुत्यस्तु जगदाचार्य पारगाः ।
 यदा तदा दयस्वः प्रीतिमानभूत उग्रो ॥
 लपे ह्रीं रामाभवत्तेषां रमयामास दि प्रजाः ।
 मनीषरतया धोमान् पितुर्हृदयनन्दनः ॥
 अभिषेकाय रामाय योवराज्येन भारत ।
 प्राप्तकालश्च २) ते सर्वे मेनिरे सर्वशक्तमाः ॥
 लोहितार्चं महाबाहू मन्त्रमातङ्गामिदम् ।
 दीर्घबाहू मन्त्रोरस्कं नीलकुक्षितमूर्द्धनम् ॥
 दीर्घमानं शिवा वीरं प्रह्लादनवरं रणे ।
 पारगं सर्वकर्माणि वृद्धव्यतिषमं मती ॥
 सर्वानुरक्तप्रकृतिं सर्वविद्याविभारदम् ।
 जितेन्द्रियममित्राणामपि दृष्टिमनोहरम् ॥
 नियन्तारमसाधूना गोप्तरं धर्मचारिणाम् ।
 ३) लीतारमपराजितम् ॥

१) येषु धनुर्वेदेषु समन्ते पुनाना
 (१५५)

२) रामाय योवराज्यदानाय यीर
 ते मेनिरे ।

[illegible]

- (१) भू - न म भूद्विं प्रति दान्यः ॥ ३ ॥
 (२) भू - न म भूद्विं प्रति दान्यः ॥ ३ ॥
 (३) भू - न म भूद्विं प्रति दान्यः ॥ ३ ॥
 (४) भू - न म भूद्विं प्रति दान्यः ॥ ३ ॥

तत्तेषां वानरेन्द्राणां पथात् पवनीकृतम् ।
 मध्ये सुषीतं पशूनां विदुःश्वेषान्तरे यथा ।
 रावणोऽप्यतिचक्राम पथ्यान् बहुयोजनम् ।
 हृदयाय पुरीं रम्यां बहुदारां मनोरमाम् ॥
 प्राकारवदसम्याधां निर्मितां विश्वकर्माया ।
 प्रविषेय पुरीं लङ्कां सुषीती राक्षसेश्वरः ॥
 एवं कृतायां वैदेह्या राघो ज्ञत्वा महाभयम् ।
 निवृत्तो दृष्ट्वा भीमान् भ्रातरं लक्ष्मणस्तथा ।
 क्रयगुत्सुह्य वैदेह्यो वने राक्षसेविते ।
 इति तं भ्रातरं दृष्ट्वा मामोऽगोति व्यगर्हयत् ॥
 भगवत्पथरेणाय राक्षसा खापकपीणम् ।
 भ्रातुरागमनसैव चिन्तयन् पथ्येन पथम् ॥
 गर्हयन्नेव रामस्तु त्ररितस्तगुपागदत् ।
 अपि जीवति वैदेह्यो भिति पथ्यामि लक्ष्मण ॥
 तस्मा तत् सर्वमाचर्यो जीताया लक्ष्मणो यव ।
 वैदेह्यो पथिमं वनम् ॥ (१)

(१) यमदृश्यम् यमुत्तम्यं पथिमं चरमं । तस्मात्
 गच्छेत् तदा मायागर्हं त्यज्यमित्यर्थः यम
 यवः ।

इत्याहो नृपतिर्गो दिग्विजयः स महाप्रभः ।

विजयः तस्मात्तुल्यो योरो रामचन्द्रो नृपः ॥

एतत् परिच्छेदः ।

‘माकेतं च भगवत् ।

ततोऽपि दूरे विमला प्रभूतकर्मलोत्थनाम् ।

संन्यासकृतं तु यत् न पश्यन् रामः समासदत् ॥

निधेयं च तत् पश्यन् सर्वपापिना पितृनपि ।

प्रसन्नतुल्यो योरो भगवत् रामचन्द्रो नृपः ॥

तावदात्मकमर्थं च वज्रमूलफलद्रुमम् ।

गिर्यश्च शान्तं च पश्यन् योरो दृष्टवतुस्तदा ॥

सद्योऽपि प्रेक्षयामास स च वानर तयोः ।

विमलं च नृपं च समस्तमिव स्थितम् ॥

तत् सन्नायाः देवतां सुयोगमभिज्ञमतुः ।

उभयं शान्तं च तेन चक्रे रामस्तदा नृपः ॥

आसीत् तथेयाम सुलभां कथं च निवेदिते ।

नृपाणां तु यत् सत् तत् कृतमाणा व्यपासुजत्(१) ।

... प्रत्ययकरं लब्ध्वासुयोगं श्रवणाधिपम् ।

विद्यां वानरैश्च यत् स्वयं रामोऽभ्यपेक्षयत् ॥

(१) व्यपासुजत् प्रत्ययकरवती ।

प्रतिजज्ञे च काकुत्स्थः समरे वाल्मीकी वधम् ।
 सुग्रीवदापि वैदेह्याः पुनरानयनं वृष ॥
 इत्युक्त्वा समर्थं कृत्वा विश्वासां च परस्परम् ।
 अभ्येत्य सर्वे किष्किन्ध्यां तस्म्यसुं द्वाभिकाङ्क्षितम् ।
 सुग्रीवः प्राप्य किष्किन्ध्यां नगदीधनिमस्वनः (१) ।
 नास्य तं ममृषे वाल्मीकी तारा प्रतिविषेध तम् ।
 यथा नदति सुग्रीवो बलवानेव बानरः ।
 मध्ये चापययवान् प्राप्तो न(२) खनिष्कान्तु महेष्टि ॥
 हेममाली ततो वाल्मीकी तारां ताराधिपाननाम् ।
 प्रोवाच वचनं वाल्मीकी तौ बानरपतिः पतिः ।
 सर्वभूतरुतज्ञा त्वं पश्य बुद्ध्या समन्विता ।
 केनापायययवान् प्राप्तो मयैव भ्रातृगन्धिकः (३) ॥
 चिन्तयित्वा मुहूर्तन्तु तारा ताराधिपप्रभा ।
 प्रतिनित्यप्रवात् प्राप्ता शृणु सर्वकपोत्तरः ।
 क्षुण्णदारा मृष्टासुखा राभो दग्धरथात्मजः ।
 तुल्यारिमितता प्राप्त सुधाविषं धनुर्धरः ।

(१) शीघ्रं लज्जामगूह ।

(२) चापयो रक्षिता । तरान प्राप्तं यथागतं

(३) भ्रातृगन्धिको भ्रातृसं सम्बन्धनात् ।

शीघ्रं रियम् ।

भ्राता चास्य महाबाहुः सोमिचिरपताजितः ।
 लक्ष्मणो नाम मेधावी स्थितः काष्ठांश्च विदधे ।
 मैन्द्य दिविद्यापि हनूमांश्यामिलात्मजः ।
 नाम्बरात्पराजय सुग्रीवसचिवाः स्थिताः ।
 सर्वे एते महात्मानो बुद्धिमन्तो महाबलाः ।
 चलन्तव विनाशाय रामवीर्यदलाश्रयात् ॥
 तस्यास्तदादिष्य वचो हितमुक्तं कपीश्वरः ।
 तारां परुषसुक्तातुनिर्लभाम शुद्धामुखात् ।
 स्थितं माण्डवतोऽभ्यर्षे सुग्रीवं सौभ्यभाषत ॥
 यमकृत्स्नं मया पूर्वं निर्लभ्यते सौवितप्रियः ।
 युक्तो ज्ञातिरिति ज्ञात्वा का खरा मरणे पुनः ॥
 इतुगन्तः प्राह सुग्रीवो भ्रातरं चेतुमद्वयम् ।
 प्रातःकालमभिषधी रामं सख्योपयन्निव (१) ॥

सुग्रीवस्य वदामासां दग्धमान् कण्ठं चासजत् ॥
 स मामया तदा वीरः शुशुमे कण्ठसक्तया ।
 शीमानिव महाघैलो मलयो जेषमासया ।
 इतविहन्तु सुग्रीवं रामो दृष्ट्वा महाभुजः ।
 विषकण्ठं धनुःपेठं परव्यूहस्य वालिनम् ।
 विस्फुरस्तस्य धनुषो यन्त्रस्येव (१) तदा वभौ ।
 वितवास तदा वालीं शरेणाभिहतो हृदि ।
 स भिन्नहृदयो वभौ वक्तुं स्फुरोपितमुदमम् ।
 ददर्शयस्थितं रामं ततः शीमनिषा मय ।
 गर्दयित्वा स काकुत्स्थं यथात भूवे गर्भितः ।
 तारा ददर्श तं भूमौ तारापतिमोजयम् ।
 हते वालिनि सुग्रीवं किञ्चिन्वा प्रत्यपद्यत ।
 ताञ्च तारापतिमुखौ तारा निपतितेभ्यं राम ।
 रामस्तु चतुरो माघान् पठे मास्यवतः शुभे ।
 निवाधमकरोटीमान् सुग्रीवेणाभ्यु पस्थितः (२) ॥
 रावणोऽपि पुरीं यत्ना मङ्गा राघवसेविताम् ।
 शीता निवेशयामास भवने मन्दमोषमे ।
 अधीकवनिष्काभ्यासे तापसाद्यमशविभे ।

(१) यन्त्रस्य परदृक्कस्य ।

(२) अभ्यर्पस्थ सेवितः । कर्भः, पत्तः ।

रोशनमदा वैदेहीः मधोवे रत्ननोदरः ।

इहै रोहिणीमेव यमैवह इव पदः ॥

उ तामामन्तरा दृष्टात्मा रत्ननोदरपञ्चकः ।

धर्माधर्मेष्टानहीनो धर्मोद्योगं वचोऽप्रयोत् ॥

सौते पर्यायमेतावन् पति मेव प्रदर्शितम् ।

एधुना भव मे भार्या लङ्काया राक्षसेश्वरी ॥

वन्ति मे द्विकन्याय गन्धर्वाणाञ्च योषितः ।

वन्ति मे दाम्पत्यकन्याय दैत्यनाङ्गाणि योषितः ॥

एवोऽहमपि विप्रर्षे शास्त्राद्विषयसौ मुनेः ।

पक्ष्मो लोकपालानामिति मे प्रदितं वचः ॥

दिव्यानि भक्ष्यभोक्ष्यानि पानानि विविधानि च ।

यदैव त्रिदशैकस्य तदैव भवने मम ॥

सौवता दुष्कृतं कसौ वनवामदुर्गं तव ।

भार्या मे भव वैदेही वया मन्दोदरी तथा ॥

इत्युक्त्वा तेन वैदेही परिहृत्य शुभामनम् ।

अष्टमन्तरित कृत्वा तमुवाच निशाचरम् ॥

असह्यः दतो वाक्यमीदृशं राक्षसेश्वर ।

विप्रादपूयं मनसा मया युतमभाष्यथा ॥

तत् प्रार्थयि त्वा घिरसा मानसं वि

वासेव मरिचीताष्टं त्रितयं

न चाहं सदसौ भाष्यां मानुषी कृपया तव ॥
 प्रजापतिमसौ तिम्रो ब्रह्मयोगिं पिता तव ।
 न च पाश्र्वयसे धर्मं स्त्रीरूपास्तमः कथम् ॥
 भ्रातरं धार्मिकं दान्तं महेश्वरदत्तं प्रभुम् ॥
 धनैश्चरं व्यपदिषन् कथं त्विह न लज्जसे ।
 इतुज्ज्ञा माकुरुत् सीता पुरतस्तथा दुर्मतेः ॥
 मिरीधराश्च तन्वडौ सुखं प्रप्त्वाद्य वाससा ।
 भूत्वा तद्वावणी वाक्यं शीतयोक्तं सुनिष्ठुरम् ॥
 प्रत्याख्यातोऽपि दुर्मथाः पुनरेवात्तवीरवः ।
 यद्यो ते मूढता शीते यत्त्वमद्यापि मानुषम् ।
 आहारं भूतमन्माकं राममेवागुरुधरासे ॥
 इतुज्ज्ञा तामनिन्दगात्रो च राक्षसकुलेश्वरः ।
 तवैवान्तर्हिती भूत्वा जगामाभिमता दिशम् ॥
 गेभिः परिहृता यैर्हिही प्रोक्तकर्पिता ।
 । त्रिजटया तवैवान्वजसत्तदा ॥

प्रयागे मत्स्यं हीरमम्यभायत दुर्भागा ।
 चीनो कंसकृत धर्मोत्साहनां राष्ट्रसर्वेश्वरि ।
 मत्स्य मत्स्यं जानोहि किष्किम्यायां कपीन्द्र रम् ।
 सुखमोगरतं भूतं हनन् स्याद्विपश्चितम् ।
 चरो मन्दे न जानीते समवप्रतिपालनम् ।
 हनोपकारं नो नूनमवमन्यास्यवा विधा ।
 यदि तावद्गुण्युक्तः प्रीते निगद्यति रतः ।
 नित्यो वा लुप्तमार्गेण सर्वभूतगतिं त्वया ।
 यथापि पटतेऽस्माकमर्थे वामरपुङ्गव ।
 तवादासैव मातुल्यं त्वरावान् भव मा विरम् ।
 इत्युक्तो लक्ष्मणो भ्राता गुरुमित्रहिते रत ।
 मयो गृहीत्वा कविरं समार्गेणगुणं धनु ।
 किष्किम्यादारमावाद्य प्रतिवेशानिवारित ।
 अत्रोक्त इति तं मत्स्यं राज्ञा मत्स्यं प्रो हरिः ।
 तं सदारो विनीतात्मा सुधीव द्वयगाधिपः ।
 पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणस्तद्वेद्या (१) ॥
 तद्वद्वीर्यामवचं सौमित्रिरकुतोभवः ।
 स तत्र सर्वं मयेषिणं श्रुत्वा वरु ॥

(१) तद्वद्वीर्यामवचं सौमित्रिरकुतोभवः ।
 प्रतिजग्राह ।

प्रतिजज्ञे च काकुत्स्थः समरे बालीनो वधम् ।
 सुग्रीवस्यापि त्रैदृशाः पुनरानवने मृध ॥
 इत्युक्त्वा समये कृत्वा विप्रताप्य च परस्परम् ।
 पश्येत् स वै किष्किश्यां तस्यगुं द्वाभिकाक्षिण्य ।
 सुग्रीव प्राप्य किष्किश्यां नगदीर्घनिभस्वनः (१) ।
 नाश्रय तं मनसि बाली तारा प्रतिविधेध तम् ।
 यथा नदति सुग्रीवो वलशमेध वानर ।
 मन्थे चाययवान् प्राप्नो न (२) लंनिष्कान्तु महेधि ॥
 ह्रिममाली ततो बाली तारा ताराधिपाननाम् ।
 प्रोवाच वचनं बाली ता वानरपति. पति. ॥
 सर्वभूतहृत्तया त्वं पश्य बुद्ध्या समन्विता ।
 केनापाययवान् प्राप्नो समये भ्रातृगन्धिक (३) ॥
 विस्तारितानुसूतान् ताया ताराधिपवमा ।
 प्रतिमित्यग्रवाग् प्राप्य मृणु सर्वकथोत्तर ।
 ह्यनङ्गारा महावह्ना रामो वज्ररथात्मज ।
 तुभ्या रमिठता प्राप्ते सुखावेण धनं दद

(१) योयः लज्जममूह ।

(२) चाययो रचितता । नदीन प्राप्ते यत्न गत ।

(३) भ्रातृगन्धिको भ्रातृल्ल सन्वत्तान् ।

प्रोक्ति रियम् ।

एच्छामि सर्वमेकैतत् योतुं प्रजगत्तमा
 तस्याहं सर्वमेकैतद्वदतो व्यमनागमम् ।
 प्रायोपवेशने चैत चेत्तुं विस्तारयोऽत्रयम्
 सोऽपानुत्यापयामास वाक्येनानेन पक्षि
 रावणो विदितो मद्यं लब्ध्वा वास्य महा
 दृष्टा पारे समुद्रस्य त्रिकूटगिरिकन्दरे ।
 भवितुं तत्र वैदेही न मेऽसुखं विचारण
 इति तस्य वचः श्रुत्वा वयमुत्थाय सलराः
 सागररत्नमण्ये मग्नं कृतवन्तः परमप ।
 नाध्यवासाद्(१)यदा कथितं सागरस्य वि
 तदा तत्कार्यं रुद्धायं पुष्टुवेऽहं महार्णव
 यनयोजनविस्तीर्णं निहत्य सलराद्यर्षीम
 तत्र सीता मया दृष्टा रावणाक्ष-पुरे सती
 उपवासतप-शीला भर्तृद्वयेनलालसा ।

॥ मलदिग्धाङ्गी कृपा दीना तपस्विनी
 तैस्तमहं सीता विनियत्य पृथग्वि

द्वितीयसागरनिर्भं तद्वत्सं बद्धसध्वजम् ।
 वैशाखं समासाद्य निवासमकरोत्तदा ।
 ततो दायरसिः श्रीमान् सुग्रीवं प्रत्यभाषत ।
 मध्ये वानरगुह्यानां प्राप्तकालविहं वधः ।
 उपायः कीं तु भवती मतः सागरलहने ।
 रथं हि मयतो देवा सागरस्यातिदुस्तरः ।
 तत्रानेऽप्याहरन्ति न्य वानरा बद्धमानिनः ।
 समयां लहने विन्ध्याने तु तत्कृन्त्यकारकम् (१) ।
 केचिन्मोभिर्व्यवस्थासि केचिच्च विविधैः प्रवैः ।
 मति रामस्तु तान् सर्वान् ज्ञानुयन् प्रत्यभाषत ।
 प्रतयीजनविस्तारं न यत्ना सर्वं वानराः ।
 ज्ञान् तु तोयनिधिं वीरा नैषा वी नैष्ठिकी (२) मतिः ।
 नावो न सन्ति संताप्ता बद्धस्तारयितुं तदा ।

(१) कृतसामग्र्य कार्यस्य पश्चिपहरिजन्मकृतं क-
 सागरोत्तरगुह्यपञ्चायस्य कारकं सम्पादकम् । कति-
 पयैर्लङ्कितस्य सागरे सर्वेषामुत्तरणं तु न त
 सम्भावितमित्यर्थः ।

(२) नैष्ठिकी मतिः निष्ठाभाष्ये .

तदुपयोगिनी मतिवृद्धिः । भवद्विषयं .
 तेन कार्यविदिसम्पादना माप्तीत्यर्थः ।

सागरस्तु ततः स्वप्ने दृश्यमाना राक्षसम् ।
 देवो नदनदीमती यीमान् यादोगणैर्हृतः ॥
 कौटल्यानात्(१) रित्येवमाभाष्य मधुरं वचः ।
 ददमित्याह रत्नाभाषाकरैः प्रणयो हृतः ॥
 यदि किली करीम्यत्र राजायां पुरुषार्थम् ।
 ऐश्वर्यो(२) यन्मि ते जातिरेत रामस्तमप्रदीत् ॥
 मार्गमिच्छामि कैवल्याय नूनं नदनदीपती ।
 दत्तं गच्छा दक्षप्रोक्तं दन्त्या पीलम्यपरामितम् ।
 याचमानस्य चेच्छाने न प्रकाशति मे भवान् ।
 यतैस्वा मोक्षमिव्यामि दिव्यास्त्यतिमन्त्रिनै (३) ॥
 इत्येषं प्रुक्तं युद्धा रामस्य वदन्नामयः ।
 सदाच व्यथितो वाक्यमिति वदन्नास्ति स्मृतः ॥
 मिच्छामि प्रतिप्राप्तुं नास्ति विद्वकरस्तत्र ।
 शृणु चेदं वचो राम युद्धा कर्तव्यमाचर ॥

(१) कौटल्यानात् इति वङ्गप्रोचि ।

(२) समरपुत्रे स्वामदारा परिवर्धितवान्
 भागव इत्याहुवचनप्राप्तिसम्बन्धी ।

(३) दिव्यास्त्यतिमन्त्रिनै । नै प्रति-
 मन्त्रिणा समन्त्रक्रीडता परा ।

ततः सीतां परस्वत्य रामः सोमित्रिणा सह ।
 एग्रीवसमुखैरेव सहितः सर्वशानरैः ॥
 विधाय रथां सहायां विभीषणपुरस्कृतः ।
 पथोधिं सेतुना तेन वानरानुदतारयत् ॥
 पुष्पकेण विमानेन क्षिप्रेण विराजता ।
 कामनीन स्वयं तोष्यो मुखैर्गन्धभिर्द्वितः ॥
 ततस्तीरे समुद्रस्य यत्र शिष्ये स पार्थिवः ।
 तत्रैवोवाच धर्मात्मा सहितः सर्वशानरैः ॥
 अथैवान् राघवः काले समानीयामिपूज्य च ।
 विधर्म्मज्ञायामास तदा रत्नैः सन्तोष्य सर्वशः ॥
 गतेषु तेषु सर्वेषु गोपुच्छेषेषु तेषु च ।
 एग्रीवसहितो रामः किष्किन्धां पुनराविषत् ॥
 विभीषणेनानुगतः सुग्रीवसहितस्तदा ।
 पुष्पकेण विमानेन वैदिष्या द्रव्ययन् वनम् ॥
 किष्किन्धास्तु समावाप्य रामः प्रहरतां वरः ।
 सङ्गदं हनकर्मणं सीवराज्येभ्यश्चेवचत् ॥
 ततस्तीरेव सहितो रामः सोमित्रिणा सह ।
 अथागतेन भार्गेण प्रययौ स पुरं प्रति ।
 अयोध्यां च समावाप्य पुरीं राष्ट्रपतिस्ततः ।
 भरताय जन्मस्तं दूतं प्राख्यापयत्तदा ।
 लक्षयिष्येहितं सर्वं प्रिय तस्मै निवेद्य च ।
 वामुपुत्रे पुनः प्राप्तेनन्दिष्यामगुपागमत् ॥
 स तत्र मलदिग्धाङ्गं भरतश्रीरवाससम् ।
 अग्रतः पादुके हस्ता ददर्शाद्योनमासने ॥

SANSKRITA-PATHA

PART I

11

HAPSIPHANIA LACINIOSA

Program of Studies: Engineering College

[illegible]

● 2014 年 12 月 1 日起, 凡在 2014 年 12 月 31 日前, 已在本市办理居住证登记的流动人口, 均可参加本市 2015 年度城乡居民基本医疗保险。

संग्रहित-पाठः

अष्टमः भागः

कृष्णमणिः, कृष्णमणिः, कृष्णमणिः, कृष्णमणिः, कृष्णमणिः

[illegible]

ਸ੍ਰੀਹਰਿਦ੍ਰਾ ਕਵਿਸ਼ੇਖ ਮਸ਼ੀਨ

परिवर्तितं पवित्रं भाग्यं संहरन् ।

13/14/17/18

THE GILITA VIOLATNA PRESS

24. GIRLS' VIOLETNA'S LINE.

1990

[All Rights Reserved]

चत्वार-योगः ।

चयः	चरः	गणः	हृजनः	रमः
रभः	रनः	चटः	नयः	गडः
चयनः	कमभं	बदरं	गरनं	
चदयः	चरचः	मयनं	मयनः	
चममयः		कारतभं	चयइरचं	

—

पाकार-योगः ।

चापः	जासं	पापं	धामः
जागः	नाम	भागः	चारः
दया	तारा	भाषा	राजा
सता	धारा	मासा	माका
वासकः	पाकारं	उपायः	
मासमं	पाषाढः	समानः	
	सागरचं	चयमानना	

—

इकार-योगः ।

दिने	दधि	मधिः	रविः	तिमिः
दिमे	पतिः	यतिः	हरिः	निधिः
दिरपः	कठिनः	तिमिरं	पदितिः	
निदमः	मलिनः	निविहः	पतिधिः	
पतिगयः	दिनिमयः	परिचितः		
पभिगदः	दिममधिः	दिमगिरिः		

ईकार योगः ।

कीटः	कीवः	कीत्रं	गीतं	नदी
गीतं	हीनः	भीनः	हीनः	मही
जीवनं	अलीकः	अनभी	पदवी	
गीतसः	गभीरः	रमवी	अफरी	
अगदीशः	अममयी	महवरी		
भगीरथः	भगवती	कमोदनी		

1877-78

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1

[illegible]

शु शु शु शु
st stb .

कुङ्कुमः	शक्तिः	नमः	वाग्दानं
दुग्धं	कलहः	शद	पद्म
लज्जा	पुच्छं	याज्ञा	कज्जल
पात्रा	सद्यः		पञ्चनि

भङ्गा	छाः	काष्ठक	काष्ठः
दण्डः	दुष्टिः	उत्तर	उत्थाम
दुरः	उद्यतः	उद्देशः	दुष्टिः
उद्यः	दन्तः	यन्त्राः	यानन्दः
गन्धः	दन्तिः	सुगुप्ता	धर्म
गन्धः	सुधः	काम्य	लम्कः
विष्य	धारणः	वन्दन	कालुनः
कलः	निधयः	गिरन्देदः	शुष्कः
कष्ट	काष्ठ	सुध	निष्कलः
तम्बरः	यस्मिन्	वस्त्रः	व्यसन
परम्बरः	याम्कासन		

(लक्षणाणां)

लक्ष्य	रम्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य
lshy	lmy	ndhy	ony	sthy	ltr	chebhr	itr
न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य
nte	ndr	ndhr	rope	ndhr	shkr	shtr	shpr
न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य	न्य
skr	str	rchch	rchchh	rr	rit	ritb	rid

ई	ईं	ईय	ईयं	ईय	रघ	रघ	रघ
rdh	rm	ry	rr	rd	kn	dy	rd
ज्य	ख	मव	मव	रघ	छ	ह	न
yr	tr	nr	ndr	kshv	kshn	dkh	dkh

साध्यं	माहात्म्यं	सन्ध्या	सन्ध्या
साध्यं	पद्यं	छन्दः	पुनः
मन्त्रः	इन्द्रियं	रन्ध्रं	सम्पत्ति
सन्धमः	निष्कान्तः	राष्ट्रं	दुष्पुत्रः
तिरस्त्रिषुया	वस्तु	वर्षा	मूर्ध्ना
गर्जनं	मूर्तिः	पार्थना	कर्तुमः
पर्वः	कर्म	पार्थः	गर्वः
पार्थः	छन्दः	मध्यः	गद्यः
उत्पद्यतः	तत्त्व	साख्यना	दत्त
इत्ताकुः	सन्धयः	पाकाद्वा	मागधम्

न्त्र	न्त्र	ई	ई	म्भ
ntry	ntry	rdh	rdy	rmmy

मन्त्रः जहः शीघ्रं हम्भ

